



Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEDF)

Bolu Abant İzzet Baysal University
Journal of Faculty of Education



2026, 26(3), 1394–1413. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2026..-1826406>

Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Öğrencilerin Serbest Zaman Etkinliklerinin Rehabilitate Edici Etkilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri*

Teachers' Views on the Rehabilitative Effects of Leisure Activities on Students with Severe and Multiple Disabilities

Evgin ÇAY¹ , Hülya TORUN YETERGE²

Geliş Tarihi (Received): 18.11.2025

Kabul Tarihi (Accepted): 06.08.2026

Yayın Tarihi (Published): 30.09.2026

Öz: Ağır ve çoklu yetersizliği olan bireylerin yaşadığı karmaşık sınırlılıklar ve yaşam boyu süren destek gereksinimleri, bu grubun sosyal yaşam kalitesini artıracak serbest zaman etkinliklerinin ihmal edilmesine neden olmaktadır. Oysa bireyin çok yönlü gelişimini destekleyen ve toplumsal entegrasyonu güçlendiren rekreasyonel faaliyetlerin, bu bireylerin eğitim ve rehabilitasyon süreçlerine dâhil edilmesi elzemdir. Bu gerekçelerden hareketle yürütülen araştırmanın temel amacı; ağır ve çoklu yetersizliği olan bireylerle çalışan eğitimcilerin, serbest zaman faaliyetlerinin rehabilitasyon sürecindeki etkisine ilişkin profesyonel gözlemlerini ve deneyimsel görüşlerini derinlemesine incelemektir. Çalışma kapsamında, serbest zaman etkinliklerinin ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrenciler üzerindeki rehabilitate etkisini saptamak amacıyla 17 özel eğitim öğretmeni ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yürütülmüştür. Görüşmelerden elde edilen veriler kelimesine deşifre edilmiş ve toplanan nitel veriler içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi sonucunda veriler; “serbest zaman etkinlikleri”, “etkiler” ve “öneriler” şeklinde üç temel izlek çerçevesinde temalandırılmıştır. Bu kapsamda; serbest zaman etkinlikleri teması “açık ve kapalı alan” şeklinde; etkiler teması “rehabilitate edici, sosyal, duygusal, davranışsal, akademik, psikomotor ve iletişimsel” boyutlarda; öneriler teması ise “rehabilitasyon, sosyal beceriler, davranış yönetimi, akademik/psikomotor beceriler, uygulama ve destek” kategorileri altında yapılandırılmıştır. Ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin eğitiminden sorumlu öğretmenlerin görüşleri, alana dair çok boyutlu ve özgün sonuçlar sunmaktadır. Serbest zaman etkinliklerinin sağladığı katkıların yalnızca belirli bir gelişim alanıyla sınırlı kalmadığının, aksine tüm katılımcı öğretmenlerce geniş bir yelpazede gözlemlenmiş olmasının, bu faaliyetlerin rehabilitate edici gücünü ve özel eğitimdeki vazgeçilmez yerini kanıtlar nitelikte olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ağır ve çoklu yetersizlik, serbest zaman etkinlikleri, özel eğitim, öğretmen görüşleri

&

Abstract: Individuals with severe and multiple disabilities often experience limited participation in leisure activities due to their complex support needs. However, leisure and recreational activities play an important role in supporting multidimensional development, rehabilitation, and social integration. Accordingly, this study aims to examine educators' perspectives on the rehabilitative effects of leisure activities for students with severe and multiple disabilities. Semi-structured interviews were conducted with 17 special education teachers, and the data were analyzed using content analysis. The findings were organized under three main themes: leisure activities, effects, and recommendations. Leisure activities included indoor and outdoor activities, while the effects theme involved rehabilitative, social, emotional, behavioral, academic, psychomotor, and communicative dimensions. Recommendations focused on rehabilitation, social skills, behavior management, academic and psychomotor skills, implementation, and support. The findings indicate that leisure activities contribute to multiple developmental areas and hold a significant rehabilitative role in special education practices for students with severe and multiple disabilities.

Keywords: Severe and multiple disabilities, leisure activities, special education, teacher perspectives

Atıf/Cite as: Çay, E. & Torun-Yeterge, H. (2026). Ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin serbest zaman etkinliklerinin rehabilitate edici etkilerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 1394-1413. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2026..-1826406>

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/aibuefd>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University– Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi Evgin ÇAY, Balıkesir Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, evgin.cay@balikesir.edu.tr, ORCID: [0000-0002-1199-3939](https://orcid.org/0000-0002-1199-3939)

² Sorumlu Yazar: Dr. Öğr. Üyesi Hülya TORUN YETERGE, Adıyaman Üniversitesi, Özel Eğitim Bölümü, htorunyeterge@adiyaman.edu.tr, ORCID: [0000-0002-0042-4386](https://orcid.org/0000-0002-0042-4386)

1. GİRİŞ

Ağır ve çoklu yetersizlik (AÇYE), bireyin öğrenme, iletişim ve genelleme becerilerini tek bir yetersizlik türüyle açıklanamayacak düzeyde etkileyen ve özel eğitsel düzenlemeler gerektiren birden fazla yetersizliğin birarada bulunması olarak tanımlanmaktadır (Mastropieri & Scruggs, 2014; Şafak, 2012, 2019). AÇYE sahip bireyler (zihin yetersizliği ve görme yetersizliği, zihin yetersizliği ve ortopedik bozukluk) ev içi, serbest zaman, topluma erişim ve mesleki becerilerin kazandırılmasında daha fazla desteğe ihtiyaç duyan bireylerdir (Rogers & Johnson, 2018). Klinik tabloları sıklıkla spastik tetrapleji gibi ağır nöromotor yetersizlikleri içeren bu bireylerin; sözel iletişim kapasitelerinin ya oldukça kısıtlı olduğu ya da hiç gelişmediği görülmektedir. Bu karmaşık sınırlılıklar nedeniyle AÇYE tanılı bireylerin, yaşamın her alanında sistematik, yoğun ve multidisipliner bir desteğe ihtiyaç duydukları vurgulanmaktadır (Nakken & Vlaskamp, 2007). Söz konusu destek gereksiniminin en kritik ve ihmal edilen boyutlarından biri ise 'serbest zaman' alanıdır.

Serbest zaman; bireyin kendini mutlu hissettiği, severek ve isteyerek onu mutlu edecek etkinlikleri seçtiği, kişisel görevleri ve sorumlulukları içermeyen etkinliklerin yer aldığı zaman dilimi olarak tanımlanmaktadır (Cohen-Gewerc & Stebbins, 2007). Spor salonları, sinema, tiyatro, oyun alanları ve parklar serbest zamanları değerlendirilebilecek uygun alanlardır (Çelik, 2018). AÇYE sahip öğrencilerin eğitim gördüğü okullar da serbest zamanı değerlendirme alanlarına örnek verilebilir. AÇYE sahip öğrenciler hem okul ortamında hem de okul dışı ortamlarda serbest zaman etkinliklerine katılım sağlayabilirler. Serbest zaman etkinliklerine katılımın, bireylerin psikolojik iyi oluş düzeylerini anlamlı ve olumlu bir biçimde etkilediği bilinmektedir. İlgili alanyazınında yürütülen pek çok çalışma, rekreasyonel faaliyetlerin mental sağlık üzerindeki bu destekleyici rolünü doğrulamaktadır. Alanyazında yapılan çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir (Hung & Lee, 2013; Lloyd & Little, 2010; Ma vd., 2012).

AÇYE sahip öğrenciler serbest zaman diliminde kendini mutlu ve iyi hissedecek etkinlikler yapabilir. Serbest zaman etkinlikleri; bireyin tamamen kendi iradesiyle seçtiği, bireyi mutlu ve rehabilite eden, bireysel yetenekleri doğrultusunda gerçekleştirdiği etkinliklerdir (Leitner & Leitner, 2012; Stebbins, 2005). Serbest zaman etkinlikleri, sahip oldukları içerik ve birey üzerindeki etkileri bakımından alan yazınında farklı kuramsal çerçeveler ışığında kategorize edilmiştir. Dumazedier (1990) serbest zaman etkinliklerini; fiziksel etkinlikler, sanatsal etkinlikler, pratik işler, toplumsal ve entelektüel etkinlikler olarak gruplandırmıştır. Obinna vd., (2009) ise serbest zaman etkinliklerini; açık alan etkinlikleri, kapalı alan etkinlikleri, kültürel, sosyal ve spor etkinlikleri olarak gruplandırmıştır. AÇYE sahip öğrenciler farklı serbest zaman etkinlikleri ile zamanlarını değerlendirebilirler. Müzik, dans ve el becerileri içeren etkinliklerde yer alabilirler. Seviyelerine uygun seçilmiş oyun ve oyuncaklarla eğlenebilirler (Ouvry & Mitchell, 2013). Aileleri ve bakıcılarıyla birlikte fiziksel etkinlikler yapabilir, radyo ve televizyondan müzik dinleyebilirler (Badia vd., 2013; 15 Lancioni vd., 2012).

Serbest zaman etkinlikleri, farklı deneyimler kazanma ve sosyalleşme fırsatı elde etmeyle kendini gerçekleştirme bakımından önemli etkinliklerdir (Mansourian, 2021). Açık ve kapalı alanda yapılan serbest zaman etkinliklerinin stresle başa çıkma ve psikolojik açıdan iyi olma, bireylerin kendini rahat bir şekilde ifade etme, sosyalleşme ve sosyal beceriler edinme gibi yararları bulunmaktadır (Aydoğan & Gündoğdu, 2006; Lewis, 2003; Süzer, 2000). Dolayısıyla serbest zaman etkinliklerinin temel amacı, bireylerin serbest zamanlarını kaliteli ve verimli bir şekilde değerlendirmelerini sağlamak ve etkinlikler aracılığı ile bireylerin ruhsal ve fiziksel olarak iyi olmalarını sağlamaktır (Ekizoğlu vd., 2023). Serbest zaman etkinliklerinin bahsedilen bu genel yararlarına ek olarak, AÇYE tanılı bireylerin gelişim süreçlerinde önemli bir rehabilitasyon işlevi gördüğü de bilinmektedir.

Dezavantajlı ve özel gereksinimli bireylerin rehabilitasyonunda kullanılan serbest zaman etkinlikleri, fiziksel ve ruhsal sağaltım sağlayan bütüncül birer müdahale aracıdır. Bu faaliyetlerin bireyin zihinsel, ruhsal, fiziksel, duygusal ve sosyal refah düzeyini eş zamanlı olarak artırdığı vurgulanmaktadır (Aslan, 2013). Özellikle de AÇYE sahip bireyler tarafından yapılan fiziksel etkinlikler hem rekreasyon hem de rehabilitasyon açısından önemlidir (Reyes-Joa vd., 2020). Bununla birlikte serbest zaman etkinliklerinin

rehabilite etkisi yapılan çalışmalarla net bir şekilde ortaya konmuştur (Boyer vd., 2021; Kim vd., 2021; Ruin vd., 2021). Boyer ve meslektaşları (2021) çalışmalarında serbest zamanlarda yapılan fiziksel etkinliklerin sağlık üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Araştırma sonunda yapılan fiziksel etkinliklerin sağlık için faydalı olduğu ve ölüm riskini azalttığı bulgulanmıştır. Parlakyıldız ve Koçak (2024) serbest zaman etkinliklerinden biri olan pilatese katılımın bireylerin öznel iyi oluşlarına etkisini incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonunda etkinliğin bireyleri daha mutlu ettiği ortaya konmuştur. Yapılan incelemeler sonucunda Serbest zaman etkinliklerinin ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrenciler üzerindeki rehabilite edici etkilerine yönelik herhangi bir çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Dolayısıyla AÇYE sahip öğrencilere eğitim veren öğretmenlerin konuyla ilgili görüş, gözlem ve deneyimlerinin daha iyi anlaşılması, serbest zaman etkinliklerinin müfredata yerleştirilmesine katkı sağlayabilir. Ayrıca öğretmenlerin derslerde ve ders aralarında daha fazla serbest zaman etkinliklerine yer vermeleri için yol gösterici olabilir. Böylelikle AÇYE sahip öğrencilerin hem akademik becerilerine hem de rehabilitasyonlarına katkı sunabilir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, yarı yapılandırılmış nitel görüşmeler kullanarak öğretmenlerin konuyla ilgili görüşlerini, gözlemlerini ve deneyimlerini ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma deseni

Araştırma, nitel araştırma geleneği çerçevesinde durum çalışması (case study) deseniyle yürütülmüştür. Durum çalışmalarında herhangi bir durum ya da olayı ortaya koymak ve derinlemesine incelemek amaçlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu çalışmada, öğretmenlerin rehberlik ettiği serbest zaman faaliyetlerinin rehabilite edici potansiyelini belirlemek ve bu süreçte öğretmen algılarını derinlemesine betimlemek amacıyla durum çalışması deseni benimsenmiştir. Araştırma, katılımcıların deneyimlerini anlamaya odaklanan ve bu deneyimlerin pratik uygulamalarla nasıl ilişkilendirilebileceğini irdeleyen bir yaklaşımla yürütülmüştür. Katılımcıların deneyimlerini anlamaya odaklanarak bu deneyimlerin uygulamalarla nasıl ilişkilenebileceğini sorgulayan bir yaklaşım benimsenerek yürütülmüştür. Öncelikle alan yazını taranarak araştırmacılar tarafından görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme soruları özel eğitim alanında uzman; 1'i Doçent, 3'ü Dr. Öğr. Üyesi olan 4 uzman tarafından araştırmaya uygunlukları açısından gözden geçirilmiştir. Uzman panelinin yapısı incelendiğinde; bir uzmanın ölçme ve değerlendirme alanında, diğer üç uzmanın ise doğrudan çoklu yetersizliği olan bireylerin eğitimi ve rehabilitasyonu alanında uzmanlaştığı görülmektedir. Araştırmacılar, uzmanlardan gelen görüşlere göre sorulara son hâlini vererek görüşmelere geçmişlerdir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcı tercihinine göre telefonla, Zoom üzerinden veya şahsen gerçekleştirilmiştir. Her görüşme yaklaşık 15-20 dakika sürmüştür. Veri toplama sürecine başlanmadan önce etik ilkeler gözetilerek; katılımcılara araştırmanın amacı, kapsamı ve verilerin gizliliği hakkında gerekli açıklamalar yapılmış ve her bir katılımcıdan "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu" aracılığıyla yazılı veya sözlü rıza alınmıştır. Görüşmeler, iki araştırmacı tarafından ses kayıt cihazlarıyla kaydedildikten sonra her görüşme, görüşmecinin kimliği belirtilmeden olduğu gibi transkript edilmiştir.

2.2. Katılımcılar

Katılımcılar, Türkiye'de ikamet eden ve daha önce ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrenciler ile serbest zaman etkinliklerine yönelik bir çalışmayı uygulayan özel eğitim öğretmenlerinden oluşmaktadır. Nitel araştırmalarda örneklem büyüklüğü nicel araştırmalardaki örneklem büyüklüğünden daha küçük ve azdır. Bunun nedeni ise bir olayın ya da olgunun derinlemesine incelenmek istenmesidir. Kısaca anlam odaklı olmasıdır (Dworkin, 2012). Nitel araştırma paradigmasında nicel örneklem büyüklüğünden ziyade veri zenginliği ve derinliğinin öncelenmesi esas alınmaktadır. Bu doğrultuda, ele alınan olguyu kapsamlı bir biçimde analiz etmek ve katılımcıların profesyonel deneyimlerine derinlemesine başvurmak amacıyla; araştırmanın çalışma grubunu 17 özel eğitim öğretmeni teşkil etmektedir. Katılımcı seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak katılımcılar seçilmiştir. Dâhil edilme ölçütleri arasında ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilere yönelik serbest zaman etkinlikleri yapmış olma, özel eğitim öğretmeni olma ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerle çalışıyor olmak yer almaktadır.

Katılımcılardan demografik bilgiler (cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, mezun oldukları bölüm, çalışma deneyimi) de toplanmıştır. Çalışma grubunun temsil gücünü ve çeşitliliğini artırmak amacıyla; katılımcıların yaş, cinsiyet ve mesleki kıdem gibi demografik ve profesyonel değişkenler temelinde araştırmaya dahil edilme süreçleri titizlikle yapılandırılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1.*Katılımcılara Yönelik Demografik Özellikler*

Kod adı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Mezun Olduğu Bölüm	AÇYE Öğrencilerle Çalışma Deneyimi(yıl)
K1	Kadın	30	Yüksek lisans	Özel eğitim	7
K2	Kadın	28	Lisans	Özel eğitim	5
K3	Kadın	38	Lisans	Özel eğitim	15
K4	Kadın	46	Lisans	Özel eğitim	17
K5	Kadın	36	Lisans	Özel eğitim	14
K6	Erkek	41	Lisans	Özel eğitim	12
K7	Kadın	28	Lisans	Özel eğitim	5
K8	Kadın	30	Lisans	Özel eğitim	7
K9	Kadın	33	Lisans	Özel eğitim	10
K10	Erkek	30	Lisans	Özel eğitim	7
K11	Erkek	37	Lisans	Özel eğitim	15
K12	Kadın	35	Lisans	Özel eğitim	14
K13	Kadın	34	Lisans	Özel eğitim	10
K14	Erkek	38	Lisans	Özel eğitim	15
K15	Erkek	40	Lisans	Özel eğitim	8
K16	Kadın	35	Lisans	Özel eğitim	10
K17	Erkek	43	Lisans	Özel eğitim	13

2.3. Veri toplama

Araştırmacılar tarafından önceden tanınan özel eğitim öğretmenleri telefon ile aranmış ve görüşmeye katılmak isteyip istemedikleri sorularak görüşme için randevu oluşturulmuştur. Görüşmeler, katılımcıların belirlediği gün ve saatte yapılmıştır. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınarak her şey kelimesi kelimesine yazıya geçirilmiştir. Araştırmacılar, serbest zaman faaliyetlerinin öğrenciler üzerindeki çok boyutlu rehabilitasyon etkilerini belirlemeyi amaçladıkları için katılımcıları görüşlerini şeffaf ve kapsamlı bir biçimde ifade etmeleri yönünde teşvik etmişlerdir. Bununla birlikte; elde edilen verilerin anonimleştirilerek kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı ve bireysel beyanların toplu veri setinde birleştirileceği hususunda katılımcılara gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Asıl veri toplama sürecine geçilmeden önce; hazırlanan görüşme formunun kapsam geçerliğini, soruların anlaşılabilirliğini ve işlevselliğini test etmek amacıyla, çalışma grubu dışında yer alan bir özel eğitim öğretmeni ile pilot görüşme yürütülmüştür. Yapılan görüşme neticesinde hazırlanan sorularda herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Görüşmeler sırasında katılımcılara sunulan görüşme soruları Ek1’de yer verilmiştir.

2.4. Verilerin analizi

Veri toplama ve analizi eş zamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Böylece görüşme odağı önceki görüşmelerin analizi tarafından yönlendirilmiş ve tematik doygunluğa ulaşılan kadar (verilerden yeni temalar çıkarılmadığında) toplama işlemi devam etmiştir. Veri çözümleme süreci; iki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız olarak, Kleinheksel ve diğerleri (2020) tarafından tanımlanan dört aşamalı içerik analizi protokolü uyarınca titizlikle yürütülmüştür. Analiz sürecinin ilk aşamasında veriler anlam birimlerine ayrılarak ilgili kodlarla etiketlenmiş; ardından benzer nitelikteki kodlar sistematik bir biçimde kategorilere ve nihai olarak bu kategoriler de kapsayıcı temalara dönüştürülmüştür. Elde edilen temalar, veri setinin bütünüyle uyumunu sağlamak amacıyla sürekli gözden geçirilmiş ve kuramsal açıdan

zenginleştirilmiştir. Araştırmada sağlanan nitel tutarlılık çalışmalarının yanı sıra, analiz sürecinin nesnellliğini teyit etmek amacıyla kodlayıcılar arası görüş birliği temelinde nicel güvenilirlik analizi de gerçekleştirilmiştir. Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen “Güvenirlik = Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100” formülü ile kodlayıcılar arası güvenilirlik hesaplaması yapılmıştır. Yapılan hesaplama sonucu kodlayıcılar arası güvenilirlik ortalama %96 olarak hesaplanmıştır (Patton, 2002).

Bulgular, uygulamalara bilgi sağlayabilmek amacıyla yorumlanmıştır. Her iki yazar bulguları düzenlemek ve temalar üzerinde fikir birliğine varmak için profesyonel tartışmalara girmişlerdir. Araştırmacılar arasında düzenli olarak mutabakat toplantıları gerçekleştirilerek, bulguların güvenilirliği artırılmaya çalışılmıştır. Verilerin yorumlanmasında tutarsızlık olması durumunda üçüncü olarak özel eğitimde uzman bir Dr. Öğr. Üyesine danışılmıştır.

2.5. Araştırmanın etik izni

Bu çalışma için Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu’nun 20.01.2025 tarihli ve 4 sayılı kararı doğrultusunda etik kurul onayı alınmıştır. Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirisi gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 20.01.2025

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası: 4

3. BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda veriler 3 tema, 16 kategori ve 69 kod altında toplanmıştır. Elde edilen bulgular, veri derinliğini yansıtmak ve tematik çerçeveyi somutlaştırmak amacıyla katılımcıların özgün ifadelerinden seçilen doğrudan alıntılarla desteklenerek sunulmuştur. Araştırmaya ait tema, kategori ve kodlara ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.

Araştırma Sonunda Elde Edilen Temalar, Kategoriler ve Kodlar

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Serbest Zaman Etkinlikleri	Açık alan	Yürüyüşe çıkma Markete gitme Alışveriş merkezine gitme
	Kapalı alan	Kitap okuma Boyama yapma Tv izleme Müzik dinleme
Etki	Rehabilite	Psikolojik sağlık Fiziksel sağlık
	Sosyal Etki	Oyun kurma Sıra alma Birlikte oyun Paylaşımın artması Sorumluluk alma İzin isteme Yardımlaşma empati kurma Olumlu iletişim geliştirme
	Duygusal Etki	Mutluluk Rahat hissetme Duygu düzenleme

Öneriler	Davranış Etkisi	Problem davranışta azalma Olumlu davranış kazanma Saygılı olma
	Akademik Beceri	Ritmik sayma Beceri kazandırma Kalıcılık sağlama Genellemeyi sağlama Öğrenmeyi kolaylaştırma Anlamlı okuma
	Psikomotor Beceri	Hareket yeteneği Kaba motor becerileri İnce motor becerileri
	İletişim	İletişimi arttırma İletişimi başlatma İletişimi sürdürme İletişimi sonlandırma Alıcı dil İfade edici dil Paylaşmaya teşvik Etkileşime ortam sağlama
	Rehabilitaye Yönelik	Stresi azaltan etkinlikler
	Sosyal Becerilere Yönelik	Grup etkinlikleri Oyun temelli etkinlikler Bireysel etkinlikler Gereksinime yönelik etkinlikler İlgi alanına yönelik etkinlikler Etkinlikleri planlama Okul dışı ortamlar seçme İşlevsel beceriler seçme
	Davranışı Değiştirmeye Yönelik	Sevilen etkinlikler Planlı etkinlikler
	Akademik Becerilere Yönelik	Yazma becerisini destekleyen etkinlikler Okuma becerisini destekleyen etkinlikler Kelime oyunları Ses oyunları Oyun hamurları Gerçek ortamlar Seçenek sunma Fırsat öğretimi
	Psikomotor Becerilere Yönelik	Bahçe oyunları Parkur oyunları Top oyunları Öğrenciye seçme fırsatı sunma
	Uygulamaya Yönelik	Etkinlikleri açık alanda yapma Bireyselleştirilmiş eğitim planı Ebeveyn ile iş birliği Aile eğitimi Öğretmen eğitimi
	Destek	Materyal Desteği

3.1. Temalar

Görüşmeler sonunda serbest zaman etkinliklerinin etkilerine yönelik üç ana tema ortaya çıkmıştır: (1) serbest zaman etkinlikleri (2) etkiler ve (3) öneriler (Tablo 2).

3.1.1. Tema 1: Serbest zaman etkinlikleri

Serbest zaman etkinlikleri, içerisinde birçok etkinliği kapsayan geniş bir konudur. Öğretmenler, okul içi ve okul dışı ortamlarda gerçekleştirdikleri serbest zaman etkinliklerini ifade ettiler.

Açık alan serbest zaman etkinlikleri. Katılımcı öğretmenler, açık alanda gerçekleştirilen serbest zaman etkinliklerinin öğrenciler üzerinde daha belirgin ve olumlu etkiler oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre özellikle markete gitme, alışveriş merkezine gitme ve yürüyüş yapma gibi etkinlikler, öğrencilerin sosyal katılım, iletişim ve günlük yaşam becerilerinin desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Katılımcılar, okul dışı doğal ve sosyal çevrelerde gerçekleştirilen etkinliklerin öğrencilerin çevreyle etkileşim kurma fırsatlarını artırdığını ve bu durumun öğrenme süreçlerine olumlu yansıdığını vurgulamışlardır.

“Serbest zaman etkinliklerinden açık alanda yapılan etkinliklerin öğrenci üzerinde daha fazla olumlu etkisi olduğunu gözlemliyorum.” (K 7)

“Açık alanda yapılan etkinliklerde öğrenciye daha fazla fırsat sunabiliyorum. Becerinin genellenmesi açısından da etkili olduğunu görüyorum” (K 11)

“Serbest zaman etkinlikleri olarak genelde çocukları dışarıya çıkartmaya çalışıyoruz. Daha fazla sosyal çevreyle iletişim halinde olsunlar diye” (K 10)

Kapalı alan serbest zaman etkinlikleri. Katılımcı öğretmenler, açık alanda gerçekleştirilen etkinliklerin yanı sıra kapalı alan serbest zaman etkinliklerinin de öğrenciler açısından işlevsel ve destekleyici olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin açıklamalarına göre müzik dinleme, kitap okuma, çizgi film izleme ve boyama yapma gibi etkinlikler öğrencilerin dikkat sürelerini artırmakta, sakinleşmelerine katkı sağlamakta ve bireysel ilgi alanlarını desteklemektedir. Katılımcılar ayrıca, kapalı ortamda gerçekleştirilen bu etkinliklerin öğrencilerin boş zamanlarını yapılandırılmış biçimde değerlendirmelerine olanak sunduğunu ve özellikle bireysel katılım gerektiren durumlarda etkili bir alternatif oluşturduğunu ifade etmişlerdir.

“Ben daha çok resim ve müzik üzerinde olumlu sonuçlar buldum. Özellikle resimde çocuk dokunarak hissederek yapmış olduğu parmak boyasıyla gayet güzel bir şekilde kendi iç dünyasındaki ruh halini yansıtıyor. Renkler bile onun duygularını yansıtıyor ve dokunup hissettiği zaman daha keyifli, daha rahat, daha huzurlu etkinlikler yapıyor.” (K 14)

3.1.2. Tema 2: Etki

Görüşme sürecinde öğretmenlere; serbest zaman faaliyetlerinin rehabilitasyon, sosyal, duygusal, davranışsal, akademik, psikomotor ve iletişimsel boyutlar üzerindeki etkilerini irdeleyen sorular yöneltilmiştir. Katılımcı öğretmenler, bu çok boyutlu gelişim alanlarına dair mesleki görüşlerini ve sahadaki tecrübelerine dayanan gözlemlerini kapsamlı bir biçimde aktarmışlardır.

Rehabilitasyon etkisi. Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin hem fiziksel hem de zihinsel iyi oluşları üzerinde rehabilitasyon edici etkiler oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre bu etkinlikler, öğrencilerin stres düzeylerinin azalmasına, duygusal rahatlama yaşamalarına ve olumsuz yaşantıların etkileriyle daha kolay başa çıkmalarına katkı sağlamaktadır. Katılımcılar ayrıca serbest zaman etkinliklerinin fiziksel hareketliliği desteklediğini, öğrencilerin zihinsel olarak rahatlamalarına yardımcı olduğunu ve genel yaşam kalitelerini olumlu yönde etkilediğini vurgulamışlardır.

“Öğrencilerimle bazen oyun parkına gidiyoruz. Oyun parkında yapılan etkinlikler ve arkadaşlarıyla oynadığı oyunlar öğrencinin stresini azaltıyor. Öğrenciler daha sakin bir şekilde sınıfa geliyorlar.” (K 15).

Sosyal etki. Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin sosyal becerilerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesi açısından önemli katkılar sağladığını ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre bu etkinlikler, öğrencilerin akranlarıyla daha fazla etkileşim kurmalarına, iletişim becerilerini kullanmalarına ve sosyal ortamlara daha aktif katılım göstermelerine olanak tanımaktadır.

Katılımcılar, serbest zaman etkinlikleri sırasında öğrencilerin diğer ders ve etkinliklere kıyasla daha sosyal davranışlar sergilediklerini gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin bir öğretmen görüşü şu şekildedir: “Serbest zaman etkinliklerinde diğer derslere, diğer etkinliklere göre daha sosyal olduklarını görüyorum. Bu, gözlemlediğim belirgin bir farklılıktır.” (K13)

“Serbest zaman etkinliklerinde diğer derslere diğer etkinliklere göre daha sosyal olduklarını görüyorum böyle bir farklılık yaşayarak gözlemlediğim bir durumdur.” (K 13)

Duygusal etki. Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin duygusal durumları üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre öğrenciler, serbest zaman etkinliklerine katıldıklarında daha mutlu, istekli ve rahatlamış bir tutum sergilemektedir. Katılımcılar ayrıca bu etkinliklerin öğrencilerin olumsuz duygularını azaltmada etkili olduğunu ve duygusal durumlarındaki olumlu değişimlerin davranışlarına da yansıdığını belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin bir öğretmen görüşü şu şekildedir:

“Üzgün olduğunda, sıkılmış ya da sinirli olduğunda sana çizgi film açayım mı diyorum. Bazen de neşeli bir müzik açıyorum. Derse ara veriyoruz o zaman daha mutlu oluyor. Mutsuz görüntüsü, suratının asıklığı gidiyor bazen oturduğu yerde oynuyor. Yani eğlendiği mutlu olduğu çok belli oluyor.” (K 6)

Davranış etkisi. Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin davranışları üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre öğrenciler, ilgi duydukları ve keyif aldıkları etkinliklere katıldıklarında daha istekli davranmakta ve problem davranışların görülme sıklığında azalma yaşanmaktadır. Katılımcılar ayrıca serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin duygu durumlarını düzenlemelerine katkı sağladığını ve davranış problemlerinin daha kolay kontrol edilebildiğini belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin bir öğretmen görüşü şu şekildedir:

“Sevdikleri ya da dikkatlerini çeken bir etkinlik içerisinde olduklarında daha istekli oluyorlar ve her türlü davranış problemi ve duygu değişimi gibi konular daha az görülerek ufak uyarılar ile davranışlarını daha kolay düzenleyebiliyorlar.” (K 7)

“Diğer derslerde ağlama davranışını çok gösteriyor. Ama serbest zaman etkinliklerinde kendi sevdiği etkinlikler olduğu için ağlamıyor ya da az ağlıyor diyebilirim.” (K 5)

Akademik becerilere etkisi. Sınıf ortamında akademik beceriler kazandırılırken serbest zaman etkinliklerinden ve oyun etkinliklerinden faydalanılabilir. Serbest zaman etkinliklerinin içine gömülen akademik beceriler daha kolay öğretilir. Öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin akademik becerilerin öğretiminde etkili olduğunu belirtmişlerdir:

“Serbest zaman etkinliklerinde akademik becerileri destekleyecek etkinlikler yapılabilir. Örneğin; Türkçe dersinde okuma yazma öğretimi ile ilgili kelime oyunları, ses oyunları ya da bir oyun hamuruyla öğrendiği sesleri yazma etkinlikleri yapılabilir. Bu tür faaliyetler çocukların hem ilgisini çekecek hem de öğrendiği akademik becerinin daha kalıcı olmasını sağlayacaktır.” (K 1)

Psikomotor becerilere etkisi. Katılımcı öğretmenler, sınıf içi ve sınıf dışı serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin psikomotor becerilerinin gelişimini desteklediğini ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre bu etkinlikler, öğrencilerin özellikle ince motor ve kaba motor becerilerini kullanmalarına ve geliştirmelerine fırsat sağlamaktadır. Katılımcılar, farklı materyallerle gerçekleştirilen serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin el-göz koordinasyonu, parmak kullanımı ve nesne kontrolü gibi becerileri üzerinde olumlu etkiler oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin bir öğretmen görüşü şu şekildedir:

“Öğrencilerin psikomotor becerilerine yönelik gözlemlediğim değişiklikler oldu. Takma çıkarma içeren oyuncaklarla serbest zamanlarda oynatmaya çalışıyorum. Diğer zamanlara göre daha rahat takıp çıkarmayı parmak uçlarını daha rahat kullandıklarını gözlemliyorum”. (K 17)

İletişime etkisi. Öğrencilerin akranları ve çevresi ile iletişim kurmaları sosyalleşmeleri açısından önemlidir. Ayrıca iletişim kurma becerileri öğrencilerin toplumsal ve sosyal kabul süreçlerini hızlandırır. Öğretmenler, serbest zaman etkinlikleri esnasında öğrencilerin iletişim becerilerinin arttığını söylediler. Bu bakımdan iletişim becerilerinin desteklenmesi için serbest zaman etkinlikleri içerisine etkinliklerin gömülmesi gerektiğini belirttiler:

“Öğrencilerimin serbest zaman etkinlikleri sırasında iletişim becerilerine yönelik farklılıklar gözlemledim. Grup etkinlikleri yaptıkları zaman birbirleriyle daha rahat iletişime geçtiklerini gördüm.” (K 16)

“Serbest zaman etkinlikleriyle birlikte öğrencilerimin özellikle keyif aldığı noktalarda iletişimde daha girişken, duygu ve düşünceleri sözlü veya sözsüz olarak daha etkin bir şekilde ifade edebildiğini gözlemledim.” (K 11)

3.1.3. Tema 3. Öneriler

Araştırmaya katılan öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrenciler üzerindeki etkilerini daha işlevsel hâle getirebilmek amacıyla çeşitli önerilerde bulunmuşlardır. Katılımcı görüşleri incelendiğinde önerilerin; rehabilite edici etkilerin artırılması, sosyal becerilerin desteklenmesi, davranış düzenleme süreçleri, akademik becerilerin geliştirilmesi, psikomotor gelişimin desteklenmesi, uygulama ortamlarının düzenlenmesi ve materyal desteğinin sağlanması olmak üzere farklı boyutlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin yalnızca boş zamanı değerlendirme amacı taşımaması gerektiğini; aynı zamanda öğrencilerin gelişim alanlarını destekleyen planlı ve yapılandırılmış süreçler olarak ele alınmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin rehabilite edici etkisinin artırılabilmesi için öğrencilerin fiziksel ve psikolojik iyi oluşlarını destekleyen etkinliklerin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre stres düzeyini azaltan, öğrencilerin rahatlamasını sağlayan ve olumlu duygusal yaşantıları destekleyen etkinlikler öğrenciler üzerinde daha etkili sonuçlar oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bir öğretmen görüşü şu şekildedir: “Stresi azaltan, arkadaş edinmeyi sağlayan, fiziksel ve psikolojik sağlığa katkıda bulunan etkinliklerin daha olumlu etkiler yarattığını düşünüyorum. Bu yüzden bireyin sağlığına iyi gelen etkinlikler seçilebilir.” (K8)

Öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin sosyal uyum süreçlerine katkı sağlayabilmesi için grup etkileşimini destekleyen etkinliklere daha fazla yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar, grup oyunları ve ortak etkinliklerin öğrencilerin iletişim, iş birliği ve sosyal katılım becerilerini geliştirdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin okul dışı sosyal ortamlara katılımının desteklenmesinin toplumsal uyum açısından önemli olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda bir öğretmen, “Serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin sosyal becerilerine katkı sağlaması için grup oyunlarının oynanmasını, grup etkinliklerinin yapılmasını tavsiye ediyorum.” (K2) ifadelerini kullanmıştır. Benzer şekilde başka bir öğretmen ise öğrencilerin market, alışveriş merkezi ve toplu taşıma gibi sosyal yaşam alanlarında deneyim kazanmalarının önemli olduğunu belirtmiştir (K8).

Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin problem davranışlarını azaltmada etkili olabilmesi için öğrencilerin ilgi alanlarına ve bireysel özelliklerine uygun şekilde planlanması gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre öğrencinin sevdiği etkinliklere yer verilmesi, etkinliklere katılım isteğini artırmakta ve problem davranışların ortaya çıkma olasılığını azaltmaktadır. Ayrıca öğrencilere zaman zaman tercih hakkı sunulmasının, öğrencilerin etkinliklere daha olumlu katılım göstermelerine katkı sağladığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda bir öğretmen, “Onun seveceği etkinlikleri yaptırabilirsiniz. Eğer öğrenciyi iyi tanırsanız onu mutlu edecek etkinliği de iyi bilirsiniz.” (K10) ifadelerini kullanmıştır. Başka bir öğretmen ise etkinliklerin öğrencinin düzeyine, ilgi alanına ve stres düzeyine uygun biçimde planlanmasının önemine dikkat çekmiştir (K5).

Öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin akademik gelişimlerini destekleyecek biçimde yapılandırılmasının yararlı olacağını belirtmişlerdir. Katılımcılar, özellikle oyun temelli etkinliklerin akademik becerilerin desteklenmesinde etkili olabileceğini ifade etmişlerdir. Matematik, okuma-yazma ve

çeşitli bahçe etkinlikleri gibi uygulamaların öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklediği vurgulanmıştır. Bu bağlamda bir öğretmen, “Serbest zaman etkinliklerinin öğrencinin akademik planına uygun şekilde hazırlanabilir.” (K17) ifadelerini kullanırken, başka bir öğretmen ise akademik becerileri destekleyen oyun ve etkinliklerin öğrencilerin özelliklerine göre seçilmesi gerektiğini belirtmiştir (K16).

Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin ince motor ve kaba motor becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Öğretmen görüşlerine göre özellikle hareket temelli etkinlikler ve materyal kullanımı içeren uygulamalar öğrencilerin psikomotor gelişimlerini desteklemektedir. Bu doğrultuda bir öğretmen, “Serbest zaman etkinlikleri sırasında psikomotor becerilerin geliştirilmesi için daha çok büyük kas ve küçük kas becerilerinin geliştirilmesine yönelik farklı etkinliklerin yapılmasını öneriyorum.” (K17) ifadeleriyle konuya ilişkin görüşünü belirtmiştir.

Öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin etkili biçimde uygulanabilmesi için öğrencilerin ihtiyaçlarına uygun fiziksel ortamların oluşturulmasının önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar; oyun, sanat, spor, müzik ve okuma gibi farklı etkinlik alanlarının oluşturulmasının öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun etkinliklere katılımını kolaylaştıracağını belirtmişlerdir. Bu duruma ilişkin bir öğretmen görüşü şu şekildedir: “Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine göre etkinliklerini gerçekleştirebileceği oyun alanları, sanat alanları, spor alanları, okuma alanları, müzik alanları gibi alanlar oluşturulabilir.” (K4)

Katılımcı öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin planlanması ve uygulanması sürecinde materyal desteğinin önemli bir gereksinim olduğunu vurgulamışlardır. Öğretmen görüşlerine göre öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun araç-gereç ve materyallerin sağlanması, etkinliklerin daha verimli yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca okul yönetimlerinin öğretmenlere ve öğrencilere gerekli desteği sunmasının uygulama sürecini kolaylaştıracağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda bir öğretmen, “Bazen yapmak istediğimiz ya da planladığımız serbest zaman etkinliğini yapamıyoruz. Öğrencilerin seviyelerine uygun etkinlikleri yapmaları için araç gereç ve materyallerin olması gerekiyor. Bu yüzden okul yöneticileri öğretmenleri ve öğrencileri materyal konusunda destekleyebilir.” (K10) ifadelerini kullanmıştır.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

AÇYE öğrencilerle çalışan öğretmenlerin görüşlerini temel alan bu çalışma, serbest zaman etkinliklerinin rehabilitasyon, sosyal, duygusal, davranışsal, iletişimsel, akademik ve psikomotor gelişime olan katkılarını ortaya koymuştur. Bulgular, serbest zaman etkinliklerinin AÇYE öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirdiğini, duygusal olarak iyi oluşlarını artırdığını, iletişim becerilerine katkıda bulunduğunu, davranışsal uyumlarını desteklediğini ve rehabilitasyonla ilgili katkıları olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu etkinliklerin akademik becerilerin pekiştirilmesi ve psikomotor gelişimin desteklenmesinde önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Alan yazınındaki bulgular da bu bulguları destekler niteliktedir (Çay & Eratay, 2019; Shikako-Thomas vd., 2008; Zijlstra & Vlaskamp, 2005).

Araştırmamızda öğretmenler okul içi ve okul dışı ortamlarda yaptıkları serbest zaman etkinliklerinden bahsetmişlerdir. Birinci temada öğretmenler, öğrencilerle yaptıkları serbest zaman etkinliklerini açıklamışlardır. Katılımcılar, öğrencilerle birlikte yürüyüş yapma, sinemaya gitme, parka gitme, kitap okuma, çizgi film izleme ve boyama gibi çeşitli serbest zaman etkinlikleri gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. Başka bir çalışmada da benzer temalar elde edilmiştir. Örneğin, Çay ve Eratay (2019) çalışmasında, AÇYE bireylerin evde televizyon izleme, kitap okuma, müzik dinleme gibi etkinliklerin yanı sıra ebeveynleriyle egzersiz yapma, oyun oynama, sinemaya gitme gibi faaliyetlerde bulunduklarını vurgulamıştır. Serbest zaman etkinliklerinin, bu bireylerin yaşam kalitesini artırdığı ve toplumsal uyum sürecine katkı sağladığı görülmektedir (Zijlstra & Vlaskamp, 2005). Bu bağlamda, daha kapsayıcı ve çeşitli programların geliştirilmesi, AÇYE bireylerin çok yönlü gelişimi için kritik bir öneme sahiptir. Öğretmen deneyimlerinden elde edilen bulgular, serbest zaman etkinliklerinin bu bireylerin yaşamına olumlu etkileri hakkında önemli bir perspektif sunarak gelecekteki çalışmalar için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Araştırmamızın ikinci temada ise öğretmenler, serbest zaman etkinliklerinin AÇYE öğrencilerin sosyal becerilerini geliştirmede kritik bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, bu etkinliklerin bireylerin özgüven kazanmalarını, akranlarıyla daha etkili etkileşim kurmalarını ve aidiyet duygusu geliştirmelerini sağladığını belirtmiştir. Bu bulgular, Çay ve Eratay (2019) çalışmasında ifade edilen, serbest zaman etkinliklerinin bireylerin akranlarıyla etkileşimlerini artırarak sosyal bağlarını güçlendirdiği yönündeki sonuçlarla da uyumludur. Ayrıca, Artar ve Ergenekon'un (2020) çalışması, serbest zaman etkinliklerine katılımın gelişimsel yetersizliği olan bireylerin sosyal becerilerine olumlu katkı sağladığını vurgulamaktadır. İlgili alan yazınında, sosyal bağların güçlenmesinin, bireylerin toplumsal uyum sürecini kolaylaştırdığı ve bağımsız yaşam becerilerinin gelişimine katkı sağladığı sıklıkla belirtilmektedir (Russell & Jamieson, 2008). Örneğin, Coşkun'un (2023) araştırması, bu etkinliklerin bireylerin yalnızca sosyal becerilerini değil, aynı zamanda duygusal dayanıklılıklarını artırmada önemli bir araç olduğunu göstermiştir. Serbest zaman etkinliklerinin AÇYE olan öğrencilerin hem kişisel gelişimlerini desteklediği hem de toplumsal açıdan daha aktif bir yaşam sürmelerine olanak sağladığı dikkate alındığında, bu tür etkinlikleri destekleyen kapsayıcı programların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Serbest zaman etkinliklerinin psikomotor beceriler üzerindeki etkileri analiz edildiğinde; elde edilen bulgular, bu faaliyetlerin AÇYE tanımlı öğrencilerin motor gelişimlerini destekleme ve davranışsal örüntülerinde olumlu yönde değişimler sağlama hususundaki etkililiğini ortaya koymaktadır. Özellikle fiziksel etkinliklerin, bireylerin motor becerilerini geliştirdiği, hareket koordinasyonunu artırdığı ve enerji seviyelerini dengelediği gözlemlenmiştir. İlgili alan yazınında, egzersiz ve fiziksel etkinliklerin hem psikomotor gelişim hem de genel sağlık üzerindeki olumlu etkileri vurgulanmaktadır. Örneğin, Artar ve Ergenekon'un (2020) çalışması, fiziksel etkinliklerin hareket koordinasyonunu artırarak bireylerin yaşam kalitesini iyileştirdiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra, Coşkun'un (2023) çalışmasında, serbest zaman etkinliklerinin fiziksel sağlıkla birlikte davranışsal uyumu da desteklediği belirtilmiştir. Bu bulgular, serbest zaman etkinliklerinin yalnızca bireylerin fiziksel sağlıklarını koruma ve iyileştirme süreçlerinde değil, aynı zamanda psikomotor becerilerinin geliştirilmesi ve bağımsız yaşam becerilerinin desteklenmesinde de önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin ihtiyaçlarına özel olarak tasarlanmış fiziksel etkinlik programlarının geliştirilmesi, onların psikomotor becerilerini artırırken sosyal katılımlarını da güçlendirebilir.

Serbest zaman etkinliklerinin akademik gelişim üzerindeki yansımaları analiz edildiğinde; araştırmadan elde edilen bulgular, bu etkinliklerin bireylerin akademik becerilerini destekleme ve pekiştirme noktasında işlevsel birer pedagojik araç niteliği taşıdığını kanıtlar niteliktedir. Öğretmenler, bu etkinliklerin bireylerin dikkat sürelerini artırarak öğrenme süreçlerini desteklediğini ve akademik performanslarını olumlu yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Bu bulgular, Aaltonen vd., (2016)'nin fiziksel etkinlik ve akademik performansın pozitif olarak ilişkili olduğunu belirten, serbest zaman etkinliklerinin bireylerin kişisel ve akademik gelişimine katkıda bulunduğu yönündeki çalışmalarıyla tutarlıdır. Özellikle fiziksel etkinlikler ve grup temelli etkinlikler, bireylerin problem çözme, eleştirel düşünme ve zaman yönetimi gibi önemli akademik beceriler kazanmalarına olanak sağlamaktadır (Dattilo & Rusch, 2012). Bu tür etkinliklerin öğrenme süreçlerini daha verimli hale getirdiği ve bireylerin akademik başarılarını artırdığı görülmektedir. Serbest zaman etkinliklerinin, bireylerin iletişim becerilerini geliştirmede de önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Özellikle grup etkinlikleri ve ortak çalışmalar, bireylerin karşılıklı konuşma, dinleme ve fikir paylaşımı gibi iletişim becerilerini güçlendirmektedir. Katılımcı öğretmenler; bu faaliyetlerin bireylerin akranlarıyla daha nitelikli sosyal etkileşimler kurmalarına olanak tanıdığı ve sosyal uyum süreçlerini anlamlı düzeyde güçlendirdiği yönünde gözlemlerde bulunmuşlardır. Bu sonuçlar, Kuyucu ve Kılıç'ın (2023) araştırmasında, grup tabanlı argümantasyona dayalı etkinliklerin öğrencilerin iletişim ve sosyal etkileşim becerilerini olumlu yönde etkilediği bulgusuyla örtüşmektedir. Ayrıca, iletişim becerilerindeki bu gelişimin bireylerin toplumsal bağlarını güçlendirdiği ve sosyal uyum süreçlerini kolaylaştırdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bireylerin sosyal ve iletişimsel becerilerini geliştiren serbest zaman etkinliklerinin hem kişisel hem de toplumsal gelişim açısından desteklenmesi büyük önem taşımaktadır.

Araştırmamız, AÇYE bireylerin serbest zaman etkinliklerinden daha fazla faydalanabilmeleri için disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Eğitimciler, sağlık profesyonelleri, aileler ve toplumun iş birliği içinde bireylerin ihtiyaçlarına uygun etkinliklerin tasarlanması ve uygulanması kritik öneme sahiptir. Coşkun'un (2023) araştırma bulguları, serbest zaman etkinliklerinin özel gereksinimli bireylerin yaşam kalitesine olumlu katkılar sunduğunu ve toplumsal uyum süreçlerinin güçlenmesine destek sağladığını göstermektedir. Sağlık profesyonellerinin davranış değişikliği desteklerinde bireyselleştirilmiş yaklaşımlar benimsemeleri gerektiğini belirten Erol ve Erdoğan'ın (2007) çalışması da bu önerileri desteklemektedir. Ayrıca AÇYE olan bireyler için teknoloji temelli araçların kullanımı da bireyselleştirme ve ilgi çekme adına oldukça faydalı olmaktadır (Lancioni vd., 2012; Lancioni vd., 2017). Bu bağlamda, disiplinlerarası iş birliği ve toplum farkındalığı ile desteklenen etkinlikler, AÇYE olan bireylerin yaşam kalitesini artırmada ve toplumsal uyum sürecini sağlamada önemli bir rol oynayacaktır.

Arslan (2010), serbest zaman etkinliklerinin bireylerin kültürel arka planları, yaşam deneyimleri ve kişisel tercihleri doğrultusunda farklılaşabildiğini belirtmekte; bu nedenle etkinliklerin planlanması sürecinde kültürel çeşitliliğin dikkate alınmasının önemini vurgulamaktadır. Bu durum, serbest zaman etkinliklerinin her birey için aynı anlamı taşımadığını ve etkinliklerin bireysel gereksinimler ile sosyokültürel özellikler doğrultusunda yapılandırılması gerektiğini göstermektedir. Özellikle farklı kültürel bağlamlarda gerçekleştirilecek çalışmaların, serbest zaman etkinliklerinin uygulanış biçimlerine ve bireyler üzerindeki etkilerine ilişkin daha kapsamlı bilgiler sunabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, serbest zaman etkinliklerinin bireyler üzerindeki etkilerinin yalnızca kısa süreli sonuçlar üzerinden değerlendirilmesi yeterli görülmemektedir. Bu nedenle, etkinliklerin yaşam kalitesi, sosyal uyum, duygusal iyi oluş ve fiziksel gelişim üzerindeki uzun vadeli etkilerinin ortaya konulabilmesi için boylamsal araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Boylamsal çalışmaların, serbest zaman etkinliklerinin bireylerin gelişim süreçleri üzerindeki kalıcı etkilerini daha ayrıntılı biçimde açıklayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca farklı yetersizlik gruplarını karşılaştırmalı olarak ele alan araştırmaların gerçekleştirilmesi, serbest zaman etkinliklerinin farklı gereksinim alanlarına göre nasıl şekillendirilmesi gerektiğine ilişkin önemli veriler sağlayabilir. Nitekim Coşkun'a (2023) göre serbest zaman etkinlikleri, bireylerin yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlamakta ve sosyal bütünleşme süreçlerini desteklemektedir. Bu bağlamda, daha geniş ve çeşitli örneklem gruplarıyla yürütülecek, farklı metodolojik yaklaşımları içeren gelecekteki araştırmaların, serbest zaman etkinliklerinin bireyler üzerindeki etkilerini daha kapsamlı biçimde ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Mevcut araştırma; AÇYE tanıılı bireylerin serbest zaman faaliyetlerinden sağladığı potansiyel kazanımlara ilişkin, öğretmenlerin sahaya dayalı derinlemesine içgörülerini ve profesyonel perspektiflerini alan yazına kazandırmıştır. Bulgular, bu bireyler için daha kapsayıcı ve etkili programların geliştirilmesinde yol gösterici olabilir. Öğretmenlerin kapsayıcı eğitime yönelik algı ve tutumlarının, uygulamaların başarısı üzerinde doğrudan etkili olduğu bilinmektedir. Örneğin; Acar Türk ve Çevik Kansu (2024), sınıf öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik algı ve tutumlarını inceleyerek eğitimcilerin bu alandaki bilişsel farkındalık düzeyleri ile mesleki donanımlarının taşıdığı stratejik önemi ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, gelecekte yapılacak araştırmaların, öğretmenlerin serbest zaman etkinliklerinde kapsayıcı eğitime yönelik tutumlarını ve bu tutumların uygulamalara yansımaları derinlemesine incelemesi önerilmektedir. Ayrıca, kapsayıcı eğitimin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi ve kapsayıcı eğitim modellerinin öğretmen yetiştirme programlarına dahil edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu öneriler, kapsayıcı eğitimin yaygınlaştırılması ve sürdürülebilir kılınması için politika önerileri sunan Eğitim Reformu Girişimi'nin (2016) raporuyla da uyumludur. Sonuç olarak, öğretmenlerin serbest zaman etkinlikleri ile kapsayıcı eğitime yönelik bilgi ve becerilerinin artırılması, AÇYE bireylerin eğitim süreçlerine daha aktif katılımlarını ve serbest zaman etkinliklerinden en üst düzeyde faydalanmalarını sağlayacaktır.

Mevcut araştırma, AÇYE tanıılı öğrencilerle çalışan eğitimcilerin serbest zaman etkinliklerinin rehabilit edici etkisine ilişkin profesyonel bakış açılarını odağa alarak alan yazınındaki mevcut boşluğun

giderilmesine ve söz konusu alandaki kuramsal birikimin güçlendirilmesine stratejik bir katkı sunmaktadır. Bu çalışma, serbest zaman etkinliklerinin rehabilite edici etkilerini görünür kılması ve öğretmenlerin eğitim planlarında bu etkinliklere daha fazla yer vermelerini desteklemesi açısından önem taşımaktadır. Bununla birlikte çalışmamızın sınırlılıkları arasında, örneklem grubunun coğrafi ve demografik çeşitliliğinin sınırlı olması yer almakta olup bu durum elde edilen bulguların genellenebilirliğini kısıtlamaktadır. Bu nedenle, gelecekte farklı bölgelerden ve kültürel bağlamlardan katılımcılarla daha geniş kapsamlı çalışmalar yapılması önerilmektedir. Araştırmanın verileri farklı şehirlerde görev yapan öğretmenlerden toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenler farklı şehirlerde görev yapmakla birlikte, elde edilen bulguların farklı kültür ve ülkelere doğrudan genellenmesi mümkün değildir. Bu nedenle gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalarda farklı şehirlerden, kültürel yapılardan ve ülkelerden katılımcılara yer verilmesinin, bulguların çeşitliliği ve genellenebilirliği açısından önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte öğretmenlerin serbest zaman etkinliklerini müfredat temelli uygulayıp uygulamadıkları, planlarında yer verip vermediklerini incelemek ve gözlemek de alan yazını için faydalı olabilir.

Serbest zaman etkinliklerinin rehabilite edici etkilerini ortaya koymayı amaçlayan araştırmada; öğretmenlerin görüş, deneyim ve önerileri doğrultusunda serbest zaman etkinliklerinin okul ortamında daha yaygın biçimde uygulanmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Analizler sonucunda ulaşılan tematik yapı, eğitimcilerin kullanabileceği etkinlik türlerinin belirlenmesine yönelik önemli bulgular sunmaktadır. Bununla birlikte elde edilen bulgular, serbest zaman etkinliklerinin hem okul içi hem de okul dışı öğrenme ortamlarında planlı ve sistematik biçimde yürütülmesinin gerekliliğine ilişkin ampirik bir temel oluşturmaktadır. Araştırma bulguları; serbest zaman etkinlik türleri, bu etkinliklerin çok boyutlu etkileri ve stratejik öneriler olmak üzere ana eksenlerde yapılandırılmış olup; söz konusu temalar, uygulamaların rehabilitasyon, sosyal beceri, duygusal regülasyon, akademik kazanım, psikomotor gelişim ve iletişim alanları üzerindeki yansımalarını kapsamlı bir biçimde ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Aaltonen, S., Latvala, A., Rose, R. J., Kujala, U. M., Kaprio, J., & Silventoinen, K. (2016). Leisure-time physical activity and academic performance: cross-lagged associations from adolescence to young adulthood. *Scientific Reports*, 6(1), 39215.
- Acar Türk ve Çevik Kansu (2024). Sınıf öğretmenlerinin kapsayıcı eğitime yönelik görüşleri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, (1), 31-62. <https://doi.org/10.19171/uefad.1345769>
- Arslan, S. (2010). *Yetişkin kent halkının belediyelerin serbest zaman eğitimi ile rekreasyon etkinliklerinin sunumuna ve yaşam kalitesine etkisine ilişkin görüşleri* (Ankara Büyükşehir Belediyesi Örneği). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Artar, T. M., & Ergenekon, Y. (2020). Gelişimsel yetersizliği olan yetişkinler için ihmal edilen bir zaman dilimi: serbest zaman. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 21(1), 171-192. <https://doi.org/10.21565/oelegitimdergisi.559802>
- Aslan, Ö. M. (2013). *Anaokuluna devam eden çocukların oyun davranışları ve oyunlarında ortaya çıkan zorbalık davranışları* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Aydoğan, İ., ve Gündoğdu, F.B. (2006). Kadın öğretim elemanlarının boş zamanlarını değerlendirme etkinlikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 217-232.
- Badia, M., Orgaz, M.B, Verdugo, M.A, Ullán, A, & Martinez, M. (2013). Relationships between leisure participation and quality of life of people with developmental disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities* 26 (6), 533-545.
- Boyer, W. R., Ehrlich, S. F., Crouter, S. E., Churilla, J. R., & Fitzhugh, E. C. (2021). Leisure-time aerobic physical activity and the risk of diabetes-related mortality: An analysis of effect modification by race-ethnicity. *Journal of Diabetes and Its Complications*, 35(1), 107763. <https://doi.org/10.1016/j.jdiacomp.2020.107763>
- Cohen-Gewerc, E., & Stebbins, R. A. (2007). *The idea of leisure*. In E. Cohen-Gewerc & R. A. Stebbins (Eds.), *The pivotal role of leisure education: Finding personal fulfillment in this century* (pp. 1-14). Pennsylvania: Venture Publishing, Inc.
- Coşkun, Ş. (2023). Engelli bireylerin Sosyalleşmesinde Serbest Zaman Aktivitelerinin Rolü. *Muhakeme Dergisi*, 6(2), 68-76. <https://doi.org/10.33817/muhakeme.1394227>
- Çay, E., & Eratay, E. (2019). Çoklu yetersizliğe sahip çocuğu olan ebeveynlerin serbest zaman etkinliklerine yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi*, 3(2), 158-184.
- Çelik, E. (2018). Modern toplumda serbest zamanın işlevi ve planlaması. *Akademik Hassasiyetler*, 5(9).
- Dattilo, J., & Rusch, F. (2012). Teaching problem solving to promote self-determined leisure engagement. *Therapeutic Recreation Journal*, 46(2), 91-105.
- Dumazedier, J. (1990). Boş zaman ve kültür. (Çev: E. Topbas). Ankara: Türk Yurdu Dergisi. No:38.
- Dworkin, S. L. (2012). Sample size policy for qualitative studies using in-depth interviews. *Archives Of Sexual Behavior*, 41(6), 1319-1320. <https://doi.org/10.1007/s10508-012-0016-6>
- Eğitim Reformu Girişimi. (2016). Eğitim İzleme Raporu 2016-17. İstanbul: ERG. <https://www.egitimreformugirisimi.org>
- Ekizoğlu, Ö. (2023). Açık su yüzme sporcularının spora bağlılıklarının yaşam doyumuna etkisi. *Spor Eğitim Dergisi*, 7(1), 68-76. <https://doi.org/10.55238/seder.1260479>
- Erol, S., & Erdoğan, S. (2007). Sağlık davranışlarını geliştirmek ve değiştirmek için transteoretik modelin kullanılması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(2), 86-94.
- Hung, H. & Lee, C.W. (2013). Relationship between ethnic backgrounds, family socioeconomic status, leisure participation, and psychological well-being. *Perceptual and Motor Skills: Exercise & Sport*, 117 (2), 367-375.
- Kim, J., Kim, J., Han, A., & Nguyen, M. C. (2021). Leisure time physical activity, social support, health perception, and mental health among women with breast cancer. *Leisure Studies*, 1-11. <https://doi.org/10.1080/02614367.2020.1869290>
- Kleinheksel AJ, Rockich-Winston N, Tawfik H, et al. (2020). Demystifying content analysis. *Am J Pharm Educ*. 84(1): 7113. <https://doi.org/10.5688/ajpe7113>.

- Kuyucu, N. S., & Kılıç, H. E. (2023). Sosyo-Bilimsel Konularda Argümantasyona Dayalı Etkinliklerin Öğrencilerin Problem Çözme Becerileri Algısına ve Fene Yönelik Tutumlarına Etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(2), 921-960. <https://doi.org/10.17152/gefad.1215541>
- Lancioni, G., Sigafoos, J., O'Reilly, M. F., & Singh, N. N. (2012). Assistive technology: Interventions for individuals with severe/ profound and multiple disabilities. *Springer Science & Business Media*.
- Lancioni, G. E., Singh, N. N., O'Reilly, M. F., Green, V., Oliva, D., Buonocunto, F., ... & Di Nuovo, S. (2012). Technology-based programs to support forms of leisure engagement and communication for persons with multiple disabilities: Two single-case studies. *Developmental Neurorehabilitation*, 15(3), 209-218. <https://doi.org/10.3109/17518423.2012.666766>
- Lancioni, G. E., Singh, N. N., O'Reilly, M. F., Sigafoos, J., Boccasini, A., Perilli, V., & Spagnuolo, C. (2017). Persons with multiple disabilities manage positive leisure and communication engagement through a technology-aided program. *International Journal of Developmental Disabilities*, 63(3), 148-157. <https://doi.org/10.1080/20473869.2016.1187462>
- Leitner, M. J., & Leitner, S. F. (2012). *Concepts of leisure*. Leisure enhancement, 4th ed. Urbana, IL: Sagamore Publishing LLC.
- Lewis, S. (2003). The integration of paid work and the rest of life. Is post-industrial work the new leisure? *Leisure Studies*, 22, 343-355.
- Lloyd K. & Little D.E. (2010). Self-determination theory as a framework for understanding women's psychological well-being outcomes from leisure time physical activity. *Leisure Sciences*, 32 (4), 369-385.
- Ma, S.M., Tan, Y. & Ma, S.C. (2012). Testing a structural model of psychological well-being, leisure negotiation, and leisure participation with Taiwanese college students. *Leisure Sciences*, 34 (1), 55-71. <https://doi.org/10.1080/01490400.2012.633855>
- Mansourian, Y. (2021). Information activities in serious leisure as a catalyst for self-actualisation and social engagement. *Journal of Documentation*, 77(4), 887-905. <https://doi.org/10.1108/JD-08-2020-0134>
- Mastropieri, M.A., & Scruggs, T.E. (2014). *The inclusive classroom: Strategies for effective differentiated instruction* (5th ed). Upper Saddle River, N.J.: Merrill
- Nakken, H. & Vlaskamp, C. (2007). A need for a taxonomy for profound intellectual and multiple disabilities. *Journal of Policy and Practice in intellectual Disabilities*, 4, 83-87.
- Obinna, V., Owei, O., Ayodele, A., & Okwak-pam, I. (2009). Patterns and determinants of recreational behaviour in Port Harcourt, Rivers State, Nigeria, *Theoretical and Empirical Researches in Urban Management*, 3(12), 150-165.
- Ouvry, C. & Mitchell, S. (2013). *Play materials*. In J. Hogg & J. Cavet (eds.), Making leisure provision for people with profound learning and multiple disabilities. Springer.
- Parlakıyıldız, S., & Koçak, F. (2024). Serbest zamanda fiziksel aktivite olarak pilatese katılımın kadınların öznel iyi oluş düzeyine etkisi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 35(2), 60-71. <https://izlik.org/JA58GH22GF>
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). London: Sage
- Reyes-Joa, H. M., Ramírez-Guerra, D. M., & Bueno-Pérez, L. A. (2020). The chess and the rehabilitation. *Arrancada*, 20(37), 201-220.
- Rogers, W., & Johnson, N. (2018). Strategies to include students with severe/multiple disabilities within the general education classroom. *Physical Disabilities: Education and Related Services*, 37(2), 1-12. <http://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/pders/index>
- Ruin, S., Giese, M., & Haegele, J. A. (2021). Fear or freedom? Visually impaired students' ambivalent perspectives on physical education. *British Journal of Visual Impairment*, 39(1), 20-30. <https://doi.org/10.1177/026461962096181>
- Russell, R. V., & Jamieson, L. M. (2008). *Leisure program planning and delivery*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Shikako-Thomas, K., Majnemer, A., Law, M., & Lach, L. (2008). Determinants of participation in leisure activities in children and youth with cerebral palsy: systematic review. *Physical & Occupational Therapy In Pediatrics*, 28(2), 155-169. <https://doi.org/10.1080/01942630802031834>

- Stebbins, R. A. (2005). Project based leisure: Theoretical neglect of a common use of free time. *Leisure Studies*, 24(1), 1-11.
- Süzer, M. (2000). Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme alışkanlıkları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(8), 123-133.
- Şafak, P. (2012). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan çocukların eğitimi*. Vize yayıncılık.
- Şafak., P., (2019). *Ağır ve çoklu yetersizliği olan öğrencilerin eğitimleri ve bağımsızlığa ulaşmaları için desteklenmesi*. Vize akademik.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınevi
- Zijlstra, H. P., & Vlaskamp, C. (2005). Leisure provision for persons with profound intellectual and multiple disabilities: quality time or killing time?. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(6), 434-448. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2005.00689.x>

EKLER

Ek 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

1. Öğrencilerinizle birlikte açık alanda ya da sınıfta yaptığınız serbest zaman etkinliklerinden hangisinin öğrencileriniz üzerinde daha olumlu etkiler yarattığını düşünüyorsunuz?
2. Öğrencilerinizin serbest zaman etkinlikleri sırasında sosyal becerilerinde gözlemlediğiniz değişikliklere örnek verebilir misiniz?
 - a. Diğer zamanlara (diğer dersler ya da etkinlikler) göre sosyal becerilerinde nasıl bir farklılık gözlemlediniz?
 - b. Serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin sosyal becerilerine katkı sağlaması için önerileriniz nelerdir?
3. Öğrencilerinizin serbest zaman etkinlikleri sırasında duygularının değişimine yönelik gözlemlediğiniz değişikliklere örnek verebilir misiniz?
 - a. Diğer zamanlara göre (diğer dersler ya da etkinlikler) duygularının değişiminde (mutluluk, üzüntü, tepkisiz vb.) nasıl bir farklılık gözlemlediniz?
 - b. Serbest zaman etkinliklerinin öğrencilerin duygularını düzenlemesi için yapılabilecekler konusunda önerileriniz nelerdir?
4. Öğrencilerinizin serbest zaman etkinlikleri sırasında davranışlarını düzenlemeye yönelik gözlemlediğiniz değişikliklere örnek verebilir misiniz?
 - a. Diğer zamanlara göre (diğer dersler ya da etkinlikler) problem davranışlarında nasıl bir farklılık gözlemlediniz? (Hangi tür problem davranışlar daha sık görülüyor?)
 - b. Diğer zamanlara göre (diğer dersler ya da etkinlikler) olumlu davranışlarında nasıl bir farklılık gözlemlediniz?
 - c. Serbest zaman etkinliklerinin problem davranışlarının azaltılması ya da ortadan kaldırılmasına katkı sağlaması için yapılabilecekler konusunda önerileriniz nelerdir?
 - d. Serbest zaman etkinliklerinin olumlu davranışların artırılmasına katkı sağlaması için önerileriniz nelerdir?
5. Öğrencilerinizin serbest zaman etkinlikleri sırasında akademik becerilerine (matematik, okuma-yazma...) yönelik gözlemlediğiniz değişikliklere örnek verebilir misiniz?
 - a. Diğer zamanlara göre (diğer dersler ya da etkinlikler) hangi tür akademik becerilerinde, nasıl bir farklılık gözlemlediniz?
 - b. Serbest zaman etkinliklerinin akademik becerileri desteklemesi için yapılabilecekler konusunda sizin önerileriniz nelerdir?
6. Öğrencilerinizin serbest zaman etkinlikleri psikomotor becerilerine yönelik gözlemlediğiniz değişikliklere örnek verebilir misiniz?
 - a. Olduysa diğer zamanlara göre (diğer dersler ya da etkinlikler) psikomotor becerilerinde nasıl bir farklılık gözlemlediniz?
 - b. Serbest zaman etkinliklerinin psikomotor becerileri geliştirmesi için yapılabilecekler konusunda sizin önerileriniz nelerdir?
7. Öğrencilerinizin serbest zaman etkinlikleri sırasında iletişim becerilerine yönelik gözlemlediğiniz değişikliklere örnek verebilir misiniz?
 - a. Diğer zamanlara (diğer dersler ya da etkinlikler) göre iletişim becerilerinde nasıl bir farklılık gözlemlediniz?
 - b. Serbest zaman etkinliklerinin iletişim becerilerine katkısı için yapılabilecekler konusunda sizin önerileriniz nelerdir?
8. Kendi deneyimlerinize dayanarak, serbest zaman etkinliklerinin öğrenciler için daha etkili hale getirilmesi için neler önerirsiniz?

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

Severe and multiple disabilities (SMD) refer to the coexistence of multiple disabilities that significantly affect an individual's communication, learning, mobility, and adaptive functioning, requiring intensive and lifelong support. Due to these complex support needs, individuals with SMD often experience limited opportunities for participation in leisure activities. However, leisure activities constitute an important component of quality of life and provide opportunities for social participation, personal development, and rehabilitation. Previous research has highlighted the positive effects of leisure participation on physical health, psychological well-being, social interaction, and community inclusion. For individuals with disabilities, leisure activities may serve not only as recreational experiences but also as meaningful contexts for learning, communication, and skill development.

Despite the growing body of literature emphasizing the benefits of leisure activities for individuals with disabilities, studies specifically focusing on students with severe and multiple disabilities remain limited. Furthermore, little is known about how teachers perceive the rehabilitative value of leisure activities for this population. Since teachers play a central role in planning, implementing, and evaluating educational and recreational experiences, their perspectives provide valuable insights into the potential contributions of leisure activities to rehabilitation and development. Therefore, the purpose of this study was to explore special education teachers' views, observations, and experiences regarding the rehabilitative effects of leisure activities on students with severe and multiple disabilities.

2. METHOD

This study employed a qualitative case study design to obtain an in-depth understanding of teachers' experiences and perceptions. The participants consisted of 17 special education teachers working with students with severe and multiple disabilities in different regions of Türkiye. Criterion sampling, one of the purposive sampling methods, was used to select participants. Eligibility criteria included being a special education teacher, currently working with students with severe and multiple disabilities, and having experience implementing leisure activities with this population.

Data were collected through semi-structured interviews developed by the researchers based on a review of the relevant literature. The interview questions were reviewed by four experts in special education and educational assessment to ensure content validity. Interviews were conducted face-to-face, via telephone, or through online platforms according to participants' preferences. Each interview lasted approximately 15–20 minutes and was audio-recorded with participants' consent. The recordings were transcribed verbatim prior to analysis.

The data were analyzed using content analysis. Two researchers independently coded the data, identified categories, and developed themes. To ensure trustworthiness, inter-coder reliability was calculated using the Miles and Huberman formula, yielding an agreement rate of 96%. Ethical approval was obtained from the relevant university ethics committee before data collection.

3. FINDINGS

The analysis revealed three main themes: leisure activities, effects, and recommendations.

Under the first theme, teachers described a variety of leisure activities implemented with students. These activities were categorized as outdoor activities and indoor activities. Outdoor activities included walking, visiting parks, going to markets, and participating in community-based experiences. Indoor activities included listening to music, reading books, drawing, painting, and watching television. Teachers generally reported that outdoor activities provided richer opportunities for social interaction, environmental exploration, and skill generalization.

The second theme focused on the effects of leisure activities. Teachers consistently emphasized the rehabilitative benefits of leisure participation. They reported that leisure activities contributed positively to students' physical and psychological well-being by reducing stress, promoting relaxation, and increasing overall quality of life. In addition, teachers observed substantial social benefits, including improved peer interaction, sharing, turn-taking, cooperation, and participation in group activities.

Teachers also highlighted significant emotional benefits, noting that students appeared happier, more motivated, and emotionally regulated during leisure activities. Many participants reported that students displayed greater enthusiasm and engagement when involved in preferred activities. Furthermore, leisure activities were perceived as effective in reducing problem behaviors and promoting positive behavioral outcomes. According to teachers, students demonstrated fewer disruptive behaviors and greater compliance when activities matched their interests and preferences.

Another important finding concerned the contribution of leisure activities to academic development. Teachers indicated that academic skills embedded within leisure contexts, such as literacy, numeracy, and language activities, were often learned more effectively and retained for longer periods. Leisure-based learning opportunities increased motivation and facilitated skill generalization across settings.

Participants also reported improvements in psychomotor skills, particularly fine and gross motor abilities. Activities involving movement, manipulation of materials, and physical engagement were perceived as beneficial for motor development and coordination. Finally, teachers emphasized the positive effects of leisure activities on communication skills, including initiating, maintaining, and terminating interactions. Students were observed to communicate more frequently and effectively with peers and adults during leisure-based activities than in other instructional contexts.

The third theme involved teachers' recommendations for improving leisure opportunities for students with severe and multiple disabilities. Participants emphasized the importance of individualizing activities according to students' interests, preferences, developmental levels, and support needs. They recommended increasing opportunities for group activities, expanding community-based experiences, and providing students with choices during leisure participation. Teachers also stressed the need for adequate materials, accessible environments, family involvement, and professional development opportunities for educators.

4. DISCUSSION AND RESULTS

The findings demonstrate that leisure activities play a multidimensional rehabilitative role in the lives of students with severe and multiple disabilities. According to teachers, these activities contribute not only to recreation and enjoyment but also to social, emotional, behavioral, academic, psychomotor, and communication development. The results support previous research highlighting the importance of leisure participation in enhancing quality of life and promoting inclusion among individuals with disabilities.

Overall, the study suggests that leisure activities should be viewed as an integral component of educational and rehabilitation programs rather than merely as opportunities for passing time. Schools should systematically incorporate structured and individualized leisure experiences into educational planning, while families and professionals should collaborate to create meaningful participation opportunities. Future research involving larger and more diverse samples is recommended to further investigate the long-term effects of leisure activities on individuals with severe and multiple disabilities.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

Etik kurul izin bilgileri

Etik değerlendirmeyi yapan kurul adı: Adıyaman Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Etik değerlendirme kararının tarihi: 20.01.2025

Etik değerlendirme belgesi sayı numarası:4

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Her iki yazar, araştırmanın tasarlanması, yöntemin belirlenmesi, verilerin toplanması ve analizi, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ile raporlaştırma aşamalarının tamamına eşit düzeyde katkı sağlamıştır. Birinci yazarın katkı oranı %50, ikinci yazarın katkı oranı %50’dir.

Yazar 1 ve Yazar 2: Araştırmanın tasarlanması, veri analizi, raporlaştırma, yöntemin belirlenmesi, danışmanlık, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları.

DESTEK ve TEŞEKKÜR BEYANI

Araştırmaya uzman görüşleriyle katkı sunan uzmanlara ve nitel görüşmelere katılarak deneyimlerini paylaşan öğretmenlere teşekkür ederiz.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar, bu araştırma kapsamında herhangi bir kişi veya kurumla finansal ya da kişisel çıkar çatışması bulunmadığını beyan etmektedir.